

Az Esztergom, egy regionális néppárti lap első évei

KLESTENITZ TIBOR*

Az 1890-es évek első felében a magyar belpolitikát az egyházpolitikai küzdelem határozta meg: a katolikus egyház társadalmi szerepét érintő viták még arra is képesek voltak, hogy néhány évre másodrendű üggyé fokozzák le a közjogi alapú megosztottságot. Az esemény sor következtében 1894–1895-re megszülettek a kötelező polgári házasságot és a teljes vallásszabadságot deklaráló törvények, amelyekkel szemben állandósult a politikai katolicizmus, létrejött a gróf Zichy Nándor által irányított Néppárt.¹ A katolicizmus modernizálódásában fontos szerepet játszottak a pápaság egyértelmű elvárásai is: XIII. Leó 1893-ban adta ki *Constanti Hungarorum* kezdetű körlevelét, amely a kommunikáció megújítása, az új hírközlési csatornák felhasználása terén is cselekvésre szólított fel: „itt az ideje valami nagyobbat kezdeni ezen a téren is s minden módon rajtalenni azon, hogy a betűvel szemben betűt állítsatok, ami megfeleljen az ellenfél erejének s a bajok ellen alkalmas gyógyszerrel szolgáltasson”.² Az általában igen óvatos és nehézkes püspöki kar gyorsan reagált erre, és az 1894. december 19-én tartott püspökkari értekezleten elhangzott a kérdés: hogyan történjen meg a katolikus erőknek a pápa által ajánlott egyesítése? Hidasy Kornél szombathelyi püspök – a körlevél szellemével összhangban – katolikus körök alakítását, gyűlések tartását, a világiak megnyerését, illetve az egyházi sajtó felkarolását ajánlotta erre a célra.³

A Néppárt alapítása, illetve a társadalomszervezési törekvések jelentkezése a sajtó kérdését a katolikus nyilvánosság egyik központi kérdésévé tette,⁴ valamint magával hozta a néppárti sajtó megteremtésének igényét is, amelynek részeként nemcsak országos,⁵ hanem regionális politikai lapok is megjelentek. 1893 áprilisában kezdte meg például működését a *Pécsi Közlöny*,⁶ Zichy Nándor kezdeményezésére indult útjára a *Fejérmegyei Napló* 1894 áprilisában,⁷ 1895 januárjában pedig megindult a helyi káptalan anyagi támogatásával és a püspök felügyeletével a *Szombathelyi Újság* kiadása.⁸

Ebbe a sorozatba illeszkedik bele az *Esztergom* című hetilap is, amelyet elsősorban egyik alapítója, Prohászka Ottokár miatt tart számon a történettudomány.⁹ A katolikus

* Tudományos munkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. E-mail: klestenitz.tibor@btk.mta.hu

¹ Erről lásd SALACZ Gábor: *A magyar kultúrharc története 1890–1895*. Bécs [Pécs], Pécsi Egyetemi Kiadó, 1938.; CSÁKY, Moritz: *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95*. Graz–Wien–Köln, Böhlau, 1967.

² A mi Szentséges Urunknak, XIII. Leó pápának körlevele Magyarország püspökeihez. *Magyar Állam*, 1893. szeptember 8.

³ Esztergomi Prímási Levéltár Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványai. 1894. december 19. 6–7.

⁴ CSIBI Norbert: A sajtóügy aktuális kérdései a magyarországi katolikus nagygyűléseken. A 19–20. század fordulója. In: KLESTENITZ Tibor (szerk.): *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 59–82.

⁵ KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Budapest, Complex, 2013. 44–49.

⁶ PAP Dávid Zoltán: „Betűvel szemben betűt állítsatok.” A pécsi katolikus újságírás kezdetei: a Pécsi Közlöny (1893–1903). In: GYÁNTI István – KISS Zoltán (szerk.): *Történetek Baranyából. Dolgozatok a Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének műhelyéből* 2. Pécs, Csorba Győző Könyvtár, 2016. 103.

⁷ CSAPODI Csaba: *Gróf Zichy Nándor élete és politikája*. Budapest, METEM, 1993. 98.

⁸ PÁL Ferenc: *A katolikus egyház társadalmi tevékenysége és a politikai katolicizmus a szombathelyi egyházmegyében, 1867–1914. Doktori disszertáció*. (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem), 2017. 130–133.

⁹ DERSI Tamás: Politikai küzdelmek a századvégi katolikus sajtó tükrében. In: Uő: *Századvégi üzenet. Sajtótörténeti tanulmányok*. Budapest, Szépirodalmi, 1973. 385–393.; GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár. „A napbaöltözött ember”*. Budapest, Gondolat, 1993.; TAUBER Gabriella: Prohászka Ottokár közírói működése az Esztergom című hetilapban 1896–1905 között. *Limes*, 2001/2. 189–200.; TAUBER Gabriella: Prohászka Ottokár

megújulás kiemelkedő alakja kezdetben főmunkatársként szerepelt a lap címlapján, 1898 januárjától ő a tulajdonos-szerkesztő, 1904-től pedig a kiadó is. A laphoz fűződő kapcsolata csak 1905-ben, székesfehérvári püspökké történő kinevezésével szűnt meg. A Prohászka-összkiadás 110 cikket tartalmaz, amely az *Esztergomban* jelent meg, egy későbbi kutatásnak pedig összesen 130-at sikerül azonosítania, de ennél többnek kellett lennie, hiszen az első két évben a politikai cikkek legtöbbször név nélkül jelentek meg.¹⁰

Jelen tanulmány elsősorban nem az ő személyére, hanem a lap általános jellegzetességeire összpontosít; azt szeretné bemutatni, hogy az *Esztergom* hogyan próbálta meg vidéki, regionális lapként egy országos politikai mozgalom szempontjait képviselni, és hogy szerzői miként vélekedtek saját feladatukról, illetve a sajtó hivatásáról. A korszak vidéki sajtójára egyfajta szerepzavar volt jellemző: sok szerkesztőség inkább az országos orgánumokkal kívánt versenyezni ahelyett, hogy nyomon követte volna saját régiójának eseményeit és kiszolgált volna olvasóközönségének igényeit.¹¹ A tanulmány azt is megkísérli feltárni, hogy ez mennyire volt jellemző Prohászka hetilapjára.

1. Az *Esztergom* – egy néppárti orgánum létrejötte

A modernizálódó Esztergom, a katolikus hierarchia magyarországi fejének székhelye a vármegye egyetlen városa volt. Népesége az 1890-es évek elején mindössze kilencezer fő volt, ám 1893-ban egyesítették Víziváros, Szenttamás és Szentgyörgymező községekkel, lélekszáma így 18 ezerre emelkedett. Műveltség terén a város a korabeli Magyarországon kimagasló eredményekkel büszkélkedhetett, hiszen a lakosság mintegy 90%-a tudott írni-olvasni, és az iskoláskorúak példás buzgalommal látogatták az oktatási intézményeket.¹² A városban a sajtó kérdése a 19. század végén a közéleti feszültségek növekedésének eredményeként komoly társadalmi jelentőségre tett szert. Ezt mutatja az a tény is, hogy a katolikus társadalmi szervezkedés megindulásának egyik közvetett oka egy sajtóbotrány volt: 1886. szeptember 5-én jelent meg ugyanis a kormánypárti-liberális *Borsszem Jankó* című élclap¹³ karikatúrája XIII. Leó pápáról, aki a képen egy népgyűlésen volt látható, amint Simor János hercegprímás biztatására vallásháborúra szólítja a magyarokat. Az esztergomi értelmiséget ekkor egyedül tömörítő kaszinó erre válaszként lemondta a lap előfizetését. Később azonban újra megrendelte azt, és liberális elnököt választott a szervezet vezetésére. A katolikus papság erre válaszként Csáky Károly és Csernoch János vezetésével kivonult a szervezethez, és 1893 februárjában megalakította az exkluzív jellegű Katolikus Kört.¹⁴

A helyi klérus elitjétől származik a lapszervezés igénye is. 1895 októberében vetette fel Keményfy Kálmán Dánielnek, a fiatal hitoktatónak Prohászka Ottokár, a papnevelde nagy tekintélynek örvendő spirituálisa a katolikus politikai hetilap alapításának gondolatát. Ő – Csernoch János apátkanonokkal együtt – olyan publicistát keresett, aki független, nem

és az *Esztergom* című hetilap 1896–1905 között. In: MÓZESSY Gergely – SZABÓ Ferenc (szerk.): *Prohászka Ottokár. Magyarország apostola és tanítója – tanulmányok Prohászka eszmevilágáról*. Szeged, Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó, 2002. 65–84.; SZABÓ Ferenc SJ: *Prohászka Ottokár élete és műve (1858–1927)*. Budapest, Szent István Társulat, 2007.; MUZSLAI ZSITVA Ágnes: *Az esztergomi sajtó története a kezdetektől napjainkig 1828–2011. A város története a helyi sajtó tükrében*. (Városunk, múltunk 3.) Esztergom, Helischer József Városi Könyvtár, 2016. 33–35.

¹⁰ TAUBER (2001): 191–192.

¹¹ BUZINKAY Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

¹² BOROVSZKY Samu (szerk.): *Esztergom vármegye*. Budapest, Országos Monográfia Társaság, 1908. (Magyarország vármegyéi és városai) 43–44.

¹³ Erről részletesen lásd: BUZINKAY Géza: *Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében*. Budapest, Corvina, 1983.

¹⁴ PIFKÓ Péter: A katolikus egyház szerepe Esztergom társadalmi és társas életében a 19. század folyamán. *Limes*, 2001/2. 181.

exponált a kormány mellett, ugyanakkor van már egyházi irodalmi tapasztalata. Keményfy hajlandónak mutatkozott a feladat elvállalására, azonban szükségesnek tartotta, hogy Vaszary Kolos hercegprímás kifejezetten támogassa a kezdeményezést. Emellett hangsúlyozta: felfelé és lefelé egyaránt nyíltan kívánja képviselni a véleményét, és nem kíván a „lakájzsurnalisztika” útjaira lépni. A szervezők ezután Hetyey Sámuel irodaigazgató közvetítésével bejutottak a primáshoz, aki örömmel fogadta a kezdeményezést, és a kaució céljaira szükséges ötezer-ötszáz koronát, illetve további háromszáz korona támogatást is adott nekik. Arra intette a kezdeményezőket, hogy jövőre lapjukban erőteljesen, de azért előkelő stílusban írjanak, a katolikus elvek mellett kiállítás mellett egyben legyenek a krisztusi béke hirdetői.¹⁵ Erre az óvatosságra bizonyára a katolikus sajtó részéről tapasztalt túlzások miatt volt szükség, amelyek gyakran hozták nehéz helyzetbe az egyházi hierarchia tagjait.¹⁶

Keményfy vezetésével ezután megindult a szerkesztőség összeállítása: a munkatársak elsősorban a helyi klérus tagjai közül kerültek ki, ám néhány országosan ismert publicista, így az evangélikus felekezetű néppárti Kaas Ivor báró, illetve Günther Antal, a *Pesti Napló* korábbi publicistája is szerepet vállalt. A helyi hírek összegyűjtésére a szervezők külön munkatársat alkalmaztak Lakatos Nándor járásbírói tisztviselő személyében. A politikai cikkek rendszeres megírására Keményfy, Csernoch és Prohászka vállalkozott, de utóbbi egyben a szociális témájú írások specialistája is lett. A következő lépésben a szervezők társadalmi gyűjtést indítottak a költségek előteremtésére. Elsőként a főképtalan tagjaihoz fordultak, akik – a primás példáját követve – bőkezűen mérték a támogatást. A gyűjtésből összesen ezeregyszáz forint jött össze. 1895 karácsonyára jelent meg a mutatószám, amiből ezer példányt nyomtatattak ki. A lapnak kisvártatva körülbelül nyolcszáz előfizetője lett.¹⁷ Ez nem elhanyagolható szám, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy a város első lapja, az 1863-ban megindított *Esztergami Újság* kezdetben csak ötven, később kétszázötven rendszeres olvasóra számíthatott – annak dacára, hogy ezt a lapot is támogatta az akkori primás és a képtalan.¹⁸

A lap két cikke foglalata össze a szerkesztőség célkitűzéseit. Az elsőt a szerkesztői tisztelet betöltő Keményfy írta, de a kézirat magán viselte a primás saját kezű javításait is.¹⁹ A Lengjen nyíltan, szabadon című cikk az ország helyzetét a neoabszolutizmus korszakához hasonlította, amelyet azonban még szomorúbbnak talált, azzal érvelve, hogy nem idegenek, hanem ezúttal magyarok, azaz a liberális politikai elit tagjai az elnyomók. A kormánypárti propagandával szemben leszögezte: a katolikusok nem polgárháborút akarnak, hanem alkotmányos úton kívánják elérni elveik győzelmét, az egyházpolitikai törvények revízióját. Érvelése a következő alapokon állt.

„A dekrisztianizáció megragadván Magyarországot, meg kell tehát tőle szabadítani. Az igazságnak akkor van hódító ereje, ha határozottan adatik elő. Mi is határozott célért: katolikus revindikációért küzdünk. Ha másoknak szabad, miért nem nekünk? A katolikus hírlapíró az egyház szolgája, követjük tehát Urunkat és Mesterünket. Feladatunk első sorban az elvek kifejtése, azután ezek föganatosítása.”²⁰

A Fegyverünk című írás szerzője Csernoch János volt. Gondolatmenete szerint a parlament nem képviseli a magyar nép érdekeit, hanem „oligarcháknak tanyája, részvényesek és vicinális vasutasoknak gyűlhelye” lett. A katolikusok ezért inkább kiviszik ügyüket a társadalomba, ahol hatalmas fegyverük a sajtó. Az *Esztergom* célja ezzel összhangban az egyházi egyletek terjesztése, a politikai akció szervezése, a szabadelvűség és

¹⁵ KEMÉNYFY Kálmán Dániel: Az „Esztergom” alapítása és első éve. *Esztergom Évlapjai*, 1926. 60–61.

¹⁶ KLESTENITZ (2013): 40–41.

¹⁷ KEMÉNYFY (1926): 61–63.

¹⁸ DR. KLIÓ: Az esztergomi sajtó jubileuma. *Esztergom*, 1903. január 11. 3.

¹⁹ KEMÉNYFY (1926): 62.

²⁰ „Lengjen nyíltan, szabadon”. *Esztergom*, 1895. december 25. 1–2.

szabadkőművesség leleplezése, a választások tisztaságának helyreállítása és ezzel az egészséges parlamentarizmus megteremtése. Ez azért lehetséges, mivel

„A sajtó hatalma napjainkban ugyanis nagyobb, mint a parlamenté. A nép meggyőződése, hite hamisítatlanabb hangon juthat kifejezésre a sajtóban, mint a parlamentben. A sajtó felszólalhat szellemi és anyagi érdekei mellett; a parlament elvesztette minden erejét, minden munkaképességét.”

Csernoch végül hangsúlyozta, hogy a liberálisok az állandósított korrupcióval tönkretették a parlamentet, és most erre készülnek a sajtó ellen is. A katolikus újságírók azonban szilárdan ragaszkodnak elveikhez, és – ellentétben a sokak által megvesztegethetőnek tartott nem egyházi sajtóval – soha nem fogják eladni meggyőződésüket.²¹

Az *Esztergom* tehát nyíltan néppárti orgánumnaként határozta meg felfogását, és a liberális kormánnyal szemben az első pillanattól kezdve harcias állásfoglalásokat engedett meg önmagának. Ez a fajta nyílt véleménykifejtés és erőteljes kritikai szabadság, az állami hatalommal szembeni öncenzúra felfüggesztése a korábbiakban szinte elképzelhetetlen lett volna.²² Ráadásul munkájuk során a lapkészítők Vaszary Kolos egyértelmű jóváhagyását is élvezhették, ami a katolikus sajtó veteránjai számára meglepő jelenségnek számított. Ezt jól mutatja az is, hogy az előkészítő munka során Keményfy felkereste a katolikus sajtó veteránját, a *Religio* korábbi szerkesztőjét, Palásthy Pál kanonokot, aki lehetetlennek tartotta, hogy néppárti alapú politikai orgánumokat valaha támogatni fog az egyházi felsőbbség, hiszen az „nagyon a liberális kormány nyomása alatt” áll.²³ Ennek egyik magyarázata feltehetően az lehetett, hogy Vaszarynak szüksége volt egy olyan kommunikációs eszközre, amelynek segítségével azonnal eljuttathatja üzeneteit a nyilvánosság számára, és amely – adott esetben még a katolikus sajtó „renitensnek” minősülő lapjaival szemben is – képes arra, hogy megvédje személyes tekintélyét. Ennek az elvárásnak a szerkesztőség minden körülmények között megfelelt, egy támadást például, amelyet a Néppárt iránt ellenséges budapesti katolikus napilap, a *Magyar Állam* ellen indított, azzal indokolt, hogy az a primást szenvedélyesen és alaptalanul kritizálta.²⁴ Az *Esztergom* a főpap tekintélyét még a néppárti érdekekkel szemben is megvédte. Amikor például a párt egyik képviselőjelöltje, Haydin Károly röpiratot adott ki, amelyben a pótválasztáson elszenvedett bukását annak tulajdonította, hogy Vaszary nem támogatta őt kellően, az *Esztergom* szerzője egyértelműen kijelentette: „nem ismeri egy főpap hivatását, ki azt kívánja tőle, hogy kortesnek csapjon föl, s a pártküzdelmekben olyan tényező legyen, mint más választópolgár”.²⁵

A lap készítői a politikai szempontok képviselete mellett azt is ígérték olvasóiknak, hogy felülemelkednek a közvélekedés által a vidéki sajtónak tulajdonított alacsony színvonalon. Ez valószínűleg a közönség elvárásainak kielégítése miatt volt fontos vállalás, hiszen az egyik konkurens lap, az *Esztergom és Vidéke* szerint ebben a modern városban

„a közönség nem engedi meg prosperálását olyan lapnak, amelynek nincs meg a modern tónusa, független gondolkozása, mindenben a maga véleménye, amelyet bátran kimondani mer, amelyet semmi irányban és semmi féle helyről befolyásoltatni nem enged.”²⁶

Az *Esztergom* szerkesztősége ennek a feltételezett közönségigénynek megfelelően a mutatószámokban megígérte, hogy a lapot változatos tartalommal igyekszik megtölteni, és

²¹ Fegyverünk. *Esztergom*, 1895. december 25. 3–4.

²² MÓZESSY Gergely: Főpapi életmű a cenzúra szorításában. In: Uő. (szerk.): *Prohászka-tanulmányok, 2012–2015*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2015. 15.

²³ KEMÉNYFY (1926): 62.

²⁴ Nyilatkozat. *Esztergom*, 1897. január 31. 7.

²⁵ Emlékirat. *Esztergom*, 1897. január 3. 2.

²⁶ A sajtó jogai. *Esztergom és Vidéke*, 1897. február 18. 3.

sokban el fog térni „a vidéki hetilapok sztereotip anyagától”. Rendszeres tudósításokat ígért külföldről (elsősorban a római és a bécsi levelezőktől), a fővárosból, valamint Esztergom, Hont, Pest, Bars, Pozsony, Komárom, Nyitra és Nógrád vármegyék városaiból és községeiből. Ezzel a szerkesztőség arra tett ígéretet, hogy olyan regionális lap lesz, amely a szomszéd vármegyék ügyeivel is foglalkozik, az – ennek fényében némileg félreérthetőnek tűnő – címválasztást pedig annak jelképes voltával igazolta, hiszen értelmezése szerint a „magyar katolicizmus metropoliszának” neve egyben programot is jelöl.²⁷ A szerkesztőség egy évvel később pedig már azt vállalta, hogy az esztergomi főegyházmegyéhez tartozó összes vármegye érdekeivel és közügyeivel foglalkozik.²⁸ A lapkészítők jól érzékelhetően törekedtek arra, hogy kiszélesítsék az olvasók látókörét; valóban sűrűn jelentkeztek nemzetközi híradásokkal, és igyekeztek minél szélesebb körből publikációkat szerezni. Tudósításként közölték például egy magyar jezsuita jelentésének részleteit, amelyet zambézi missziójáról a hercegprimásnak írt,²⁹ de lehozták Prohászka Ottokár bizalmas barátja, Böhm Károly írását is,³⁰ aki ekkor a clevelandi magyar plébánia vezetője volt.³¹ A helyi hírszolgálat beindulása után azonban a külföldi és budapesti érdekességek számára egyre kevesebb hely maradt: a szerkesztőség már 1896 februárjában arról értesítette az olvasókat, hogy a „felszaporodott közleményekre” tekintettel a Fővárosi Levelek rovat ezután havonta csak egyszer jelentkezik, és érezhetően csökkent a nemzetközi híradások aránya is.³² A helyi tudósítások tehát a lap fontos erősségét jelentették, ugyanakkor az alkalmi levelezők munkájának javítása, rövidítése bizonyára sok veszélyt okozott a szerkesztőknek. Erre utal, hogy még jó pár évvel a megindulás után, 1903-ban is arra kellett kérni az alkalmi levelezőket, hogy közleményeiket lehetőleg röviden írják meg, mert egy hetilapban a folytatásos közlemények sokat veszítenek értékükből.³³

2. Az Esztergom és a pártpolitika

A lap elsődleges eszmei üzenete természetesen a Néppárt programjának népszerűsítése volt. A kezdetektől nagy súlyt helyezett például az egyházpolitikai törvények elleni küzdelemre, aminek kényelmes eszközét jelentette az újonnan létrehozott anyakönyvvezetői intézmény gyakorlati megvalósításának kritikája, a katolikus közönség számára ellenszenves visszaélések ostromozása. 1896 januárjában például egy szerző arról írt, az anyakönyvvezetők sok helyen azt követelik, hogy fényes ünneplő ruhában jelenjenek meg náluk a házasulandók, vagy mindenáron rá akarják őket bírni az anyakönyv aláírására, amit a törvény nem kíván meg kötelezően. A szerző szerint egy esetben egy tanút elutasítottak, mert nem szalonkabátban jelent meg a házasságkötő teremben, és úgy vélte: az illető rosszul tette, hogy nem adott be azonnal panaszt, hiszen „annyit talán megkövetelhet minden adófizető polgár, hogy az ő saját városházán, azok, akik ott zselléreskednek, vele tisztességesen bánjanak. Bezzeg nem mernék azt megtenni például Németországban!”³⁴ A katolikus öntudat felkeltésének igénye tehát egyben az állampolgári öntudat erősítésének szempontjával is találkozott. A szerkesztőség igyekezett felkészíteni az olvasókat a gyakorlati nehézségekre, így például arra intette a klérust, gondosan tanulmányozza a szabályokat, hogy segíthessenek

²⁷ Olvasóinkhoz! *Esztergom*, 1895. december 25. 5.

²⁸ Olvasóinkhoz! *Esztergom*, 1896. január 19. 6.

²⁹ Egy magyar hittérítő levele a hercegprimáshoz. *Esztergom*, 1896. január 12. 4.

³⁰ KLESTENITZ Tibor: „Az anyaszentegyház Amerikában imponált nekem legjobban.” Prohászka Ottokár képe az Egyesült Államokról. In: MÓZESSY Gergely (szerk.): *Prohászka-tanulmányok, 2015–2017*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2017. 193.

³¹ BOEHM [Károly]: Levelezés. *Esztergom*, 1896. február 9. 5.

³² Olvasóinkhoz! *Esztergom*, 1896. február 23. 5.

³³ Szerkesztőségi posta. *Esztergom*, 1903. január 18. 7.

³⁴ A polgári házasság és a törvény iránti tisztelet. *Esztergom*, 1896. január 26. 3.

híveiknek elkerülni az anyakönyvvezetők rosszindulatából vagy kényelmességéből fakadó bürokratikus nehézségeket.³⁵ Ennek érdekében állandó figyelemmel követte a jogszabályok változását, és 1896 februárjában elégedettséggel számolt be arról, hogy a Belügyminisztérium rendeletet ad ki a visszaélések megakadályozására, megtiltja például, hogy az anyakönyvvezetők megköveteljék a násznép jelenlétét, vagy hogy a menyasszony koszorút viseljen.³⁶

Az első igazán komoly erőpróbát a párt – és az *Esztergom* szerkesztősége számára is – az 1896-os parlamenti választás hozta, ami a gyakorlatban is megmutathatta azt, hogy mennyire volt sikeres a lap erőfeszítése a helyi katolikus közvélemény megteremtésére és irányítására. A tétet még tovább fokozta, hogy Prohászka Ottokár és Csernoch János is fellépett képviselőjelöltként.³⁷ A szerkesztőség igyekezett az olvasókat felkészíteni a kormánypárt részéről várható manőverekre, például az álhírek elhíntésére, és azt kérte az olvasóktól, hogy küldjenek értesítést a helyi választási mozgalmakról, és a szabadelvű párt alkotmányos fogásairól, illetve a törvényellenes erőszakoskodásról.³⁸ Ez a hírszolgálat javításán kívül az olvasók közötti szolidaritásérzés erősítése miatt is hasznos kezdeményezés lehetett.³⁹ A lap arról is biztosította a nyilvánosságot, hogy

„a néppárt mindenféle botrányos választási visszaélésekről jegyzőkönyvet vesz föl, azt kinyomtatja, Európa összes nyelveire lefordítva mindenfelé szétküldi, hogy lássa a világ, hogyan él vissza Magyarországon az alkotmánnyal maga a kormány”.⁴⁰

Az *Esztergom* szerint a „hazug liberalizmus” a választások idején „Szélnek ereszt mindenféle koholt híreket, küldözget hamis táviratokat, leveleket.” Ezért előre figyelmeztette az olvasókat, hogy ne üljenek fel a hasonló fogásoknak.⁴¹ A várakozás hamarosan be is igazolódott, hiszen a fővárosi sajtóban megjelent egy értesülés, miszerint a primás az esztergomi kerületben a szabadelvű jelölt megválasztását támogatja. Az *Esztergom* – a Vaszaryval való személyes konzultációt követően⁴² – azonnal cáfolta a „megtévesztést célzó vakmerő kortesfogás”-t.⁴³

A feszültségek az esztergomi sajtóorgánumok viszonyát is beárnyékolta egy időre. Az *Esztergom és Vidéke* például azzal vádolta meg a katolikus lapot, hogy a liberális jelöltnek a lap által közölt kortesnótája valójában hamisítvány, azt az *Esztergom* szerkesztősége írta. Ez válaszában arról írt, „hogy a kormánypártnak van titkos rendőrsége, és azt is tudjuk, hogy ezek az *Esztergom és Vidéke* fő- és segéd- és számfölötti szerkesztői”. A cikk azzal is megvádolta a konkurenst, hogy egyes rovataiban idegen tollakkal ékeskedik, azaz más forrásokból kiollózott cikkeket a saját szellemi munkájaként feltüntetve közöl.⁴⁴ Mint korábban már láthattuk, ez a vád egy vidéki sajtótermékkel szemben igen komoly sértésnek

³⁵ Anyakönyvi zaklatás. *Esztergom*, 1896. február 16. 3.

³⁶ Egyházpolitikai rendeletjár. *Esztergom*, 1896. február 23. 2.

³⁷ KEMÉNYFY (1926): 65.

³⁸ Olvasóinkhoz. *Esztergom*, 1896. október 11. 2.

³⁹ Hasonló módszerekkel a korszak politikailag elkötelezett fővárosi bulvárlapjai is szívesen éltek. KLESTENITZ Tibor: A politikai bulvársajtó megjelenése – egy új műfaj a budapesti sajtópiacon. In: KLESTENITZ Tibor – PAÁL Vince (szerk.): *A véleményesajtótól a tömegsajtóig. Fejezetek a magyar újságírás történetéből*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. (Médiatudományi Könyvek) 127–150.

⁴⁰ Miért választ Bánffy. *Esztergom*, 1896. október 11. 2.

⁴¹ Legyünk résen. *Esztergom*, 1896. október 11. 2.

⁴² KEMÉNYFY (1926): 65.

⁴³ A polgárság figyelmébe. *Esztergom*, 1896. október 18. 1.

⁴⁴ Péle-Méle. *Esztergom*, 1896. október 22. (Rendkívüli szám) 3.

számított – ennek ellenére a választási csatazaj elültével hamarosan helyreállt a lapok közötti kiegyensúlyozott viszony.⁴⁵

3. Az 1896-os választások tanulságainak levonása: a sajtó szerepe a katolikus társadalomszervezésben

A választások igen vegyes eredménnyel zárultak a helyi Néppárt szempontjából, hiszen Prohászkanak és Csernochnak nem sikerült mandátumhoz jutnia – sőt az utóbbi nevét a választási elnök a szabályok kreatív értelmezésével nem is bocsájtotta szavazásra⁴⁶ – a presztízsszemponatok miatt igen jelentős Esztergom városában viszont a Néppárt által is támogatott katolikus jelölt, Frey Ferenc győzött a liberális indulóval szemben.⁴⁷

A választás eredményeként a Néppárt politikusi elitje és sajtója – akárcsak országos szinten⁴⁸ – helyben is nekikezdett saját módszereinek és irányvonalának átgondolásába és módosításába. A közösségépítés egyik legfontosabb eszköze mindig az úgynevezett „védekező provokáció” alkalmazása, vagyis a politikai csoport iránt ellenségesnek tartott tényezők megnevezése és erőteljes elutasítása.⁴⁹ Ezt a politikai katolicizmus is alkalmazta, és a folyamat jól tetten érhető az *Esztergom* publicisztikájában is.

Egyértelműen ellenfélnek számítottak például azok a klerikusok, akik a Néppárt politikájával szemben foglaltak állást. 1896 októberében a lap publicistája elégedetten nyugtázta, hogy a papság túlnyomó többsége Frey Ferencre szavazott, egyetlen kivétel akadt, és a renitens klerikus nevét a cikk fekete keretben kiemelve közölte,⁵⁰ ami a szimbolikus kiközösítés egyértelmű gesztusaként értelmezhető. Ehhez az elváráshoz a lap szerzői később is következetesen ragaszkodtak. 1903 márciusában például beszámoltak arról, hogy a galántai kerületben egyes papok a liberálisok mellett léptek fel, ám az egyszerű nép – örvendetes módon – nagy megrökönyődéssel fogadta magatartásukat. „Aki manap[ság] pap létére liberálispartí, az vagy játszik és nem tudja, mit csinál, vagy Júdás”⁵¹ – vélekedtek. A Néppárt támogatásának igényét az egyházi alkalmazottak teljes körére kiterjesztették: aki az egyháztól kapja a fizetését, attól elvárható, hogy az egyház elveit képviselje, azok ellen ne forduljon nyilvánosan – vélekedtek. „Mi azt kívánjuk, hogy a kat[olikus] önértzet ne hiú, gyöngye lény, ne foszladozó ködkép legyen, mely nem nyom, s nem számít, hanem következetes hatalom, melyet tisztelni tudjon minden jellemes ember.”⁵² Később már egyértelműen a felekezeti hovatartozás egyik feltételeként tekintettek a párt támogatására: „Önmagát katolikusnak tartani és azt a politikai pártot nem támogatni, mely programjába a többi közt a katolikus érdekek védelmét is fölvette: ellentmondás a fogalmakban.”⁵³

A papságot ennek szellemében arra igyekeztek bátorítani, hogy határozottan képviselje a mindennapokban a néppárti programot, tekintet nélkül arra, hogy ezt hogyan ítéli meg a közvélemény. Miután a párt a nemzetiségek jogos igényeinek tiszteletben tartását kívánta, a liberális sajtó gyakran vádolta hazafiatlansággal, ez pedig a pártot támogató papság

⁴⁵ Az *Esztergom és Vidéke* szerint: „Tartozunk annyi tisztelettel három társadalmi laptársunknak és van annyi önértzetünk, hogy kimondjuk, miszerint a mai esztergomi hírlapok a maguk feje és lelkiismerete szerint működnek, amint a hírlapírói kötelesség és tapintat parancsolja.” A sajtó jogai. *Esztergom és Vidéke*, 1897. február 18. 3.

⁴⁶ KEMÉNYFY (1926).

⁴⁷ Éljen Esztergom képviselője! *Esztergom*, 1896. október 29. (Rendkívüli szám) 1.

⁴⁸ SZABÓ Dániel: A Néppárt az 1896. évi országgyűlési választásokon. *Századok*, 1978/1. 730–756.

⁴⁹ Minderről részletesen lásd: ENYEDI Zsolt: *Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza*. Budapest, Osiris, 1998.

⁵⁰ A választás. *Esztergom*, 1896. október 29. (Rendkívüli szám). 3.

⁵¹ Liberális papok. *Esztergom*, 1903. március 8. 1.

⁵² Katolikus önértzet. *Esztergom*, 1897. október 10. 1–2.

⁵³ Az Esztergom. *Esztergom*, 1901. január 1. 1.

megítélésére is hatással lehetett. Az *Esztergom* egyik cikkírója szerint a közvélemény pánszlávnak bélyegez minden szlovákul író papot, noha ők ezzel valójában csak hivatásuk parancsát követik.

„A katolikus pap ne nézzen se jobbra, se balra, vagyis ne törődjék vele, mit tart róla a világi hatóság, vagy tán a stréberkedő sovíniszta egyháziak (szeretném hinni, hogy ilyenek kevesen vannak), hanem iparkodjék Szent Pállal mindennek mindenének lenni, hogy mindenkit üdvözítsen.”⁵⁴

Az *Esztergom* szerzői emellett úgy vélekedtek, hogy a kormánypárt szolgálatában álló zsidó kortesek különösen agresszíven viselkedtek a katolikusokkal szemben a választások idején. A velük szembeni ellenérzéseket igyekeztek általánosítani, hogy ez mozgósító erővel hasson híveikre, de érezhető az egyidejű törekvés a felesleges indulatkeltés elkerülésére. „A nép forrongó indulatát azonban sokáig visszafojtani nem lehet. Az antiszemitizmus parázsa és tüze most a választások után jobban ég, mint valaha” – vélték egy írásukban, azonban hangsúlyozták, hogy az indulatok megfékezhetőek, amiben szerintük a papság addig is komoly érdemeket mutathatott fel. „Mi nem vagyunk antiszemita. A néppárt programja egyenesen kizárja e tisztán negatív politikát” – jelentették ki, azonban úgy vélték: ha semmi nem változik, a körülmények a pártot vagy egy részét antiszemita irányba fogják tolni, ami azt jelenti, hogy „törvényes küzdelem” indulhat a „zsidó faj kinövései” ellen, a „ne vásárolj, ne érintkezz a zsidóval” jelszó jegyében.⁵⁵ Az antiszemitizmus kérdése – amely a parlamenti választások előtt még szinte egyáltalán nem bukkant fel a lap hasábjain – hamarosan fontos üggyé nőtte ki magát a szerkesztőség szemében, olyannyira, hogy 1897-ben az egyik szokásos előfizetési felhívásban már egyenesen a küldetésnyilatkozat részeként jelent meg: „Ezeréves hazánk keresztény jellege mellett küzdünk, melyet megtámadott a kozmopolita zsidó-liberalizmus. Ebben az igaz harcban kérjük a hazafias keresztény közönség pártfogását.”⁵⁶

A lap szerzői a választási kudarc következő okát a társadalmi szervezkedés elhanyagolásában látták, ami azért is jelenthetett nagy gondot a számukra, mert a katolikusok így nem voltak képesek arra, hogy kellő mértékben befolyásolják a helyi közvéleményt. Ezért a hiányosságok sürgős pótlását indítványozták:

„Ragadják meg az alkalmat a néppárt oszloposai akár a falukon, akár a városokban, hogy vita tárgyává tegyék a közös teendők módozatait. Határozzák el, hogy minden nagyobb községben kat[olikus] kört vagy olvasókört, vagy népkört szervezzenek. Hisz ki ne látná be, hogy e körök a világi katolikusok öntudatának legjobb és leghatásosabb ébresztői?”⁵⁷

A jó példát elsősorban Esztergom városában látták, amely az egyesületek Eldorádójának számított a maga összesen 37 különböző társaságával. A Katolikus Kört már 1896 elején a város legfontosabb egyesületének tartották, amely a katolikus eszmék propagálása mellett sokat tett a társasélet fejlesztéséért is, beleértve „a biliárd, újság, multságok, sör, spriccer, tarokk, táncestélyek s majálisok nehéz műveletének” végrehajtását. A régebbi klub, a Kaszinó a liberális, kormánytól függő értelmiség törzshelyének számított, amelyet ugyanakkor a kívülállók is nagyra értékelték a színvonalas műkedvelő színi előadások miatt.⁵⁸ Azokkal az olvasókkal szemben, akik kifogásolták a Katolikus Kör kizárólagos felekezeti szellemét, úgy érveltek, hogy az értelmiség megfelelő befolyásolása érdekében, az „önfenntartási küzdelem” részeként szükséges az exkluzív katolikus szemlélet érvényesítése, ami azonban együtt jár a keresztény felebaráti szeretet gyakorlásával a más

⁵⁴ A pánszlávizmus agyréme. *Esztergom*, 1897. szeptember 19. 3.

⁵⁵ Antiszemiták legyünk-e? *Esztergom*, 1896. november 8. 2.

⁵⁶ Olvasóinkhoz. *Esztergom*, 1897. április 4. 5.

⁵⁷ Mi a teendők? *Esztergom*, 1896. december 6. 4.

⁵⁸ PLAGIOSIPPUS: Az esztergomiakról. Karcolat. *Esztergom*, 1896. január 26. 7.

nézetek híveivel szemben. „A kat[olikus] körök is a katolicizmus léteért folyó küzdelemnek alkotásai; új szervek, melyek az ellenséges körülmények közé szorított katolicizmus életerejét törekszenek fenntartani.”⁵⁹ Elégedetten számoltak be arról, hogy Székesfehérvárral összevetve – a *Fejérmegyei Napló* tudósítása alapján – a Kör munkája példaszerű, amit annak tulajdonítottak, hogy a helyi klérus elitje, ellentétben a székesfehérvárral, rendszeresen részt vett a társaság munkájában, és a jó példa ragadósnak bizonyult.⁶⁰ Az *Esztergom* szerzői folyamatosan örködték a katolikus társadalmi élet jelenségei felett, és szóvá tették az esetleges problémákat. A kezdeti évek optimizmusára alaposan rácsáfolt az 1903-as véleménycikk, amely azt a tényt kommentálta, hogy a Katolikus Kör kétszázötven tagjából mindössze hatvanöten jelentek meg az éves közgyűlésen. „Elszomorító jelenség ez, de Esztergomban megszokott, sajnálatosan állandó társadalmi betegség ez a részvétlenség”⁶¹ – vélte a publicista.

Az értelmiség tömörítése mellett a széles társadalmi rétegek, elsősorban a parasztság érdekvédelmének kérdése szintén gyakran előkerült. Vargha Dezső cikkében például sorra vette az őstermelőket sújtó problémákat, az egészségtelen birtokmegosztást, a föld aprózódását, illetve azt, hogy a gazdálkodók jelentős részének nincs választójoga. „A parasztosztály nem magának dolgozik, fárad, izzad, hanem a nemzetközi mozgó tőkének. [...] mindent drágán vesz és olcsón ad el. [...] Nem csoda, ha így a nép a legnyomorultabban táplálkodik, ruházódik és lakik” – jelentette ki. Úgy vélte, hogy elsősorban az állam kötelessége a segítségnyújtás, de a társadalomnak is közre kell működnie. Az agrárius mozgalom és a politikai katolicizmus kívánságaival összhangban⁶² az uzsorások ellen hitelszövetkezeteket, továbbá fogyasztási és termelési szövetkezetek, takarékmagtárak és hasonló társulások létrehozását követelte. Úgy vélte, hogy első lépésben át kell adni a megfelelő ismereteket, ami gazdakörök alapításával lehetséges, ez viszont a gyakorlatban nagyon is nehéz feladat. „Tapasztalásból ismerem azon rendkívüli nehézségeket, melyek utamban állnak. Tudatlanság, nem törődés, bizalmatlanság, gyanúsítás, gúny és ami fő: a pénzhiány” – írta, majd az olvasók segítségét kérte a költségek előteremtésére.⁶³

A néppárti alapállással összhangban⁶⁴ a kisemberek gazdasági érdekeinek védelmét helyezték a középpontba, amelyet a külföldi gyártók és a nagyvállalkozások versenyétől igyekeztek megóvni. Helyzetértékelésük szerint:

„A korlátlan ipari szabadság és a konkurencia karöltve haladnak egymással, a gazdagot oly helyzetbe helyezik, hogy a szegényebbek ínségéből nagy hasznot húzhat, ezek az okai, hogy egyik ember a másikkal szájából kirántja a kenyeret, ezek juttatják tönkre a középosztályt, szaporítják a proletariátust és gyarapítják a foglalkozás nélkül éhező munkások seregét.”⁶⁵

A keresztényszocializmus jegyében gondolkodó Prohászka 1901-ben már arról írt, hogy Magyarországon már csak az uzsora elleni népfelkelés segíthet, amit azonban nem szabad erőszakkal megvívni, ehelyett a gazdasági erők tömörítésére és összpontosítására van szükség. Ezért arra szólította fel az értelmiséget, áldozzon nagylelkűen a szövetkezeti mozgalomra lelkesülést, pénzt, bizalmat és kitartást. Arra figyelmeztetett, hogy ez a fajta felelősségvállalás még nagyon újszerű és ellentétben áll az „ósdí emberek” erkölcsével, amely

⁵⁹ A katolikus intelligencia. *Esztergom*, 1897. január 17. 3.

⁶⁰ A közöny oka. *Esztergom*, 1897. február 28. 5.

⁶¹ Társasélet Esztergomban. *Esztergom*, 1903. január 11. 2.

⁶² GIANONE András – KLESTENITZ Tibor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. 122–131.

⁶³ A földműves nép helyzete. Alázatos kérelem, melyet a keresztény nép igaz barátaihoz intéz: dr. Vargha Dezső. *Esztergom*, 1897. január 24. 4–5.

⁶⁴ CSAPODI (1993).

⁶⁵ A konkurencia és szabadság. *Esztergom*, 1897. február 14. 4.

tévesen úgy véli, hogy nagyobb jótett egy pár forintos adomány a szegények javára, mint egy szövetségi üzletrész jegyzése.⁶⁶

4. Állásfoglalások a katolikus sajtó szerepéről

„Ma sok katolikus, még a papok közt is találkozok [találtatik], inopportunistának tartja a katolikus szellemű hírlapírást” – állapította meg az *Esztergom* cikkírója 1896 végén. Ezt természetesen tévedésnek tartotta, és azt hangoztatta – összhangban XIII. Leó pápa hivatalos állásfoglalásaival⁶⁷ –, hogy a katolicizmusnak a sajtó hatalmát mindenképpen fel kell használnia a maga érdekében. Úgy vélte, hogy ennek következménye az egyházi sajtó sajátos jellegzetessége: tartalma ugyanis kevésbé mulattató, mint versenytársaié, hiszen fő célja az, hogy föltárja „a magyar társadalom és politika sebeit”, ami óhatatlanul konfliktusokkal jár. „Aki azt tartja: nem akarok ellentétbe jönni a közvéleménnyel, az ellentétbe jön a katolikus hittell s hírlapírói szolgálata csak színeskedés.”⁶⁸ A lap előfizetési felhívásának szerzője úgy érvelt, hogy a német és a belga katolicizmust a vidéki egyházi sajtó felkarolása keltette új életre, ezért Magyarországon szintén

„a vidéki hírlapirodalom támogatása képezi az alapot, amelyen a társadalmi élet újjászületése fölépíthető. Tanuljunk ellenségünktől, a liberalizmustól, amely felismerve a sajtó hatalmát, annak terjesztése és lendületre jutása képezi most is fő erejét.”⁶⁹

A német katolikus sajtó sikerének titkát abban vélték megtalálni, hogy a plébánosok és tanítók állandó levelezőként biztosítják ezek számára a hírszolgálatot, amelyek így hiteles képet adhatnak régiójuk katolikus életéről. Ma már közhely a Mainzban elterjedt mondás: „Ha Szent Pál ma élne, újságíró lenne” – figyelmeztettek, és arra kérték a magyar klerikusokat, hogy kövessék a jó német példát. Ugyanakkor arra is intettek, hogy nem kizárólag egyházi, hanem széles olvasótáborra alapozó közéleti lapokra van szükség, ezért kérték, hogy a jövőben önkéntes tudósítók minden érdekesebb eseményről számoljanak be. Ezt egyrészt közérdeknek tartották – hiszen rengeteg esemény nem kerül be a lapokba, mert nincs senki, aki beszámolna róluk –, másrészt úgy vélték, hogy a klerikusoknak a helyi közösség céljai érdekében tudatosan kell alkalmazniuk a nyilvánosság erejét. A sajtó biztosította hírverés ugyanis a lobbizás hatékony eszköze lehet: „Egy-egy életrevaló eszme egyebütt is találna lelkes pártfogókra és terjesztőkre; csak tudomást kellene róla szerezniök” – vélekedtek. Érvelésükből az is kiderül, hogy önmeghatározásukban a felekezeti öntudat mellett az újságírói elhivatottság is fontos szerepet játszott: „Mi írjuk s nem ollóval szerkesztjük e lapokat, mint azt a liberális lapok teszik lapjaikkal”⁷⁰ – jelentették ki. Ezzel összhangban arra intették a város polgárait, hogy véleményüket ne a pletykákra alapozzák, hanem ehelyett a sajtóban megfogalmazott komoly íránycikkeket vegyék figyelembe.⁷¹ A katolikus olvasókat pedig önérzetesen figyelmeztették arra, hogy az egyházi sajtó fejlődésének köszönhetően többé már nem szorulnak rá arra, hogy a liberális lapokból tájékozódjanak.⁷²

Hogy azonban ezek a nézetek mennyire újnak számítottak a katolikus közösségben, jól mutatja, hogy még az *Esztergom* lapjain is találkozhatunk a régebbi, a sajtó kitüntetett szerepét megkérdőjelező felfogással. Az osztrák keresztényszocialista mozgalom tapasztalatait bemutató cikk szerzője például a következőkén vélekedett:

⁶⁶ DR. P[ROHÁSZKA Ottokár]: Miért gazdag a zsidó és miért koldus a magyar! *Esztergom*, 1901. január 13. 1–2.

⁶⁷ KLESTENITZ (2013): 31–35.

⁶⁸ Egy év. *Esztergom*, 1896. december 25. 3.

⁶⁹ Előfizetési felhívás! *Esztergom*, 1896. december 20. 5.

⁷⁰ A papság és a hírlapírás. *Esztergom*, 1897. október 24. 2–3.

⁷¹ Dr. Klió: Esztergomi levél. *Esztergom*, 1903. január 18. 4.

⁷² A magyar sajtóról. *Esztergom*, 1901. január 13. 6.

„A nagy tömeg csakis élőszoval tanítható, mert a lapok olvasására vagy ideje, főleg pedig képessége nincs. De egy népszerű szónokot, ki előtte érthetően beszél, örömezt hallgat és mély meggyőződést merít lelkes vezére szavaiból.”⁷³

A szerzők viszont nagy következetességgel képviselték azt a nézetet, miszerint a katolikus újságírásnak szembe kell szállnia a kormány által megvásárolt, ezért a közvéleményt folyamatosan megtévesztő liberális sajtóval. Elbeszélésük szerint ez a sajtó abban érdekelt, hogy a katolikus publicistákat, azaz „a keresztény politika, a társadalom becsületének, a közélet tisztulásának őrei és munkásai”-t megakadályozza az állami korrupció leleplezésében, ezért a „terrorizmus” eszközeivel lép fel a Néppárt és sajtótermékei ellen.⁷⁴ Az ellenségkép megszemélyesítéseként értékelhető a Jakabunk címmel megjelenő politikai tárcasorozat az 1897–1898-as évfolyamban, amelyet Okányik Lajos teológus írt.⁷⁵ A sorozat egy zsidó liberális újságíró szemszögéből mutatja be a hazai közélet fontos eseményeit, egyfajta görbe tükröt igyekezően nyújtani a liberális nyilvánosság működéséről.⁷⁶

A szerkesztőség a liberális sajtó rosszindulatának bizonyítékaként értelmezte, hogy ennek orgánumai időnként megkérdőjelezték az *Esztergom* hivatalos egyházi jellegét. Egy alkalommal például a szerkesztőség tiltakozott az ellen, hogy vármegye be akart avatkozni az istentiszteletek nyelvének meghatározásába, ami pedig az egyház kizárólagos hatásköre volt. Ezután a liberális lapok kampányt indítottak az ügyben a hazafiatlannak kikiáltott lap ellen, de Boltizár József püspök nyilatkozata hamarosan egyértelművé tette, hogy az *Esztergom* a hivatalos egyházi álláspontot ismertette. A szerkesztőség ezután levonta a tanulságot:

„Nevetséges és együgyűségre vall tehát kétségbe vonni azt, hogy mi az egyházi körök orgánumát nem képviseljük. Mi katolikus, az egyház ortodox felfogása szerint írunk az egyházi ügyekben is, és így nemcsak az egyházi körök, hanem igenis a katolikus közvélemény orgánuma vagyunk, akár tetszik, akár fáj ez a megyei liberális atyánkfiaiak az Úrban.”⁷⁷

Az új típusú, az eseményeket hírértéken kezelő üzletsajtóval szemben tetten érhető egyfajta nosztalgia a régimódi „véleménysajtó” idealizált korszaka iránt. Karkecz Alajos ferences szerzetes 1897-ben például úgy vélekedett olvasói levelében, hogy a modern sajtótermékek, ahogy az egyházipolitikai küzdelem megmutatta, veszélyes nézeteket szuggerálnak az olvasók lelkébe, „a mesterségesen felizgatott társadalmi élet” a nemzet egységét és erejét veszélyezteti. A belső megosztottság pedig egy esetleges külső támadás, katonai fenyegetettség esetén végzetes következményekkel járhat, és Törökország sorsára juthatunk, vélekedett. Ő tehát nemzeti szempontokkal alátámasztva fogalmazta meg a követelést:

„Azért tartom én első sorban szükségesnek, hogy a sajtó lépjen vissza azon piedesztálra, ahonnét egyesek szép szeméért leszállott és ne kacérkodjék senkivel, hanem szolgálja önzetlenül a közügyet, melyet ma már oly könnyelműen elhanyagolnak az emberek.”⁷⁸

A lap szerzőinek sajtókritikája szerint a gomba módra szaporodó hírlapok sokszor magánérdekeknek és indulatoknak köszönhetőek létrejöttük, ami valósággal arra predesztinálja őket, hogy a közügyek ártalmára legyenek. Ezért azt sürgették, hogy az olvasók tudatosan tegyenek különbséget a becsületes lapok és a „pumpoló, csaló” sajtótermékek

⁷³ Külföld. *Esztergom*, 1896. március 29. 3–4.

⁷⁴ CATO: Catilinaris existenciák. *Esztergom*, 1897. február 28. 3.

⁷⁵ KEMÉNYFY (1926): 64.

⁷⁶ Például: Jakabunk gyásza. Eredeti tudósítás. *Esztergom*, 1897. március 14. 5.

⁷⁷ Legyen világosság! *Esztergom*, 1897. október 12. 1–2.

⁷⁸ KARKECZ Alajos: A sajtó is hibás. *Esztergom*, 1897. március 7. 3.

között.⁷⁹ Ez a fajta szemlélet jelent meg Prohászka Ottokár egyik cikkében is, amely 1897-ben az Esztergomban működő öt lap viszonyát taglalta. Ebben a méltányosságot, az egymás iránti tiszteletet, az elvszerűséget és a személyeskedés kerülését tartotta a legfontosabbnak, annál is inkább, mert szerinte előfordult, hogy „zsoldos lelkek és csúnya érdekhajhászók csapnak föl a tollforgatás lovagjaivá”. Ezért ő is a múltba tekintett, és azokat az alapelveket tartotta alkalmazandóknak, amelyeket még 1848 áprilisában fogalmazott meg Friedrich Schwarzenberg bíboros frissen indítandó lapja számára: 1, Kerülje az üres frázisokat és az általánosítást. 2, Helyi ügyekben gondolja meg többször, mielőtt egyes egyének ellen sorompóba száll. 3, Senkit ne károsítson üzletében, hivatásában, kenyérkeresetében, mert ez nem nemes eljárás és kiolthatatlan gyűlölséget szokott okozni. 4, Senkit ne tegyen köznevetség, gúny és megvetés céltáblájává. 5, Védje meg az üldözötteket és segítse az elnyomottakat, mert ez a zszurnalisztákat is boldogító öntudattal tölti el. 6, „Legyen bátor, midőn az igazság harcairól van szó, aki mer, az nyer.”⁸⁰

Az áttekintés alapján egyértelműen megállapítható, hogy az *Esztergom* a Néppárt politikai lapjaként működött, annak politikáját és eszméit képviselte. A párt társadalmi háttérjének megteremtése érdekében igyekezett népszerűsíteni a katolikus társadalomszervezés eszméit, a társadalmi egyesületek alapításának és működtetésének gondolatát. Ennek alapját elsősorban – bár a távolabbi előzmények, mint például IX. Pius pápa Syllabusa vagy a német Centrumpárt mintája⁸¹ – is fontosak lehettek, a legközvetlenebb inspirációt valószínűleg XIII. Leó magyarországi akcióprogramja, az 1893-as Constanti Hungarorum jelentette.

A lap szolid bázisra támaszkodhatott, amit jól jelez, hogy anyagi problémákkal – ellentétben például pécsi laptársával⁸² – nem kellett szembenéznie, a századfordulón pedig már rendszeresen egy-két oldalnyi hirdetési rovattal jelentkezhetett. Az elért eredményekben az is szerepet játszott, hogy az *Esztergomra* nem tűnik jellemzőnek a vidéki lapok – bevezetőben említett – szerepvárosa, hiszen ügyesen és megfelelő arányban ötvözte a regionális és az országos ügyeket, illetve a Néppárt politikájának képviseletét. A szerkesztőség törekvései tehát elindultak a megvalósulás útján, formálódni kezdett a helyi katolikus szubkultúra.

Ennek ellenére a Néppárt viszonylagos politikai sikertelensége intő jelként mutatott rá ennek a folyamatnak a féloldalasságára. A teljes nyilvánosság meggyőzése a „keresztény Magyarország” programjának érdekében a bizonytalan jövő feladatának tűnt, és a nehézségek okainak kutatása során a liberális sajtó kényelmes bűnbaknak mutatkozott. Amint egy szerző 1904-ben megfogalmazta:

„Csak az a baj, hogy ezt a néppártot a maga valóságában nem ismerik. Ugyanis a liberális sajtó főtörekvése az volt a néppárt keletkezése óta, hogy ezt a pártot hamis világításban tüntesse fel. »Csak rágalmaz bátran: mindig tapad valami!« Ez a régi jelszava az igazság ellenségeinek. [...] Ezt a tudatlanságot oszlassuk a nép között. Főleg a néppárti sajtó terjesztését tartjuk kötelességünknek, mert ebből ismerik meg azt a zászlót, mely köré tömörülni kell.”⁸³

⁷⁹ DR. KLIÓ: A sajtó és tekintélye. *Esztergom*, 1901. szeptember 1. 2.

⁸⁰ [PROHÁSZKA Ottokár]: A sajtó irányítása. *Esztergom*, 1897. december 19. 1–2.

⁸¹ DERSI (1973): 385.

⁸² PAP (2016): 106–109.

⁸³ Gyűjtés. *Esztergom*, 1904. február 21. 1–2.